

De ontwikkeling van peuters

Opleidingsdag 21-11-2017
Martine Sucaet

Centrale elementen in deze ontwikkelingsfase?

- Voor peuter zelf
- Voor ouders van peuters
- Voor hun relatiepatroon
- Jouw 5 trefwoorden?
- Fragmentjes uit werk van Wouter Deprez

Peutertijd

- Ingebed in de IMH-visie: peuter ontwikkelt zich niet los van zijn relaties met belangrijke figuren in zijn omgeving + idee van veerkracht/risico
- Anale fase? Peuterpuberteit?
  - Practiseringsfase
  - Toenaderingsfase en –crisis
  - Objectconstantie en consolidatie vd individualiteit
- Zone en modus (Erikson)
  - mbt lichaam
  - mbt spel
  - mbt relaties
- Belangrijke eerste bouwstenen die later verder uitgebreid worden

‘Nee!’

- Excellent woord om zelf te gebruiken (triomf)
- Verschrikkelijk woord om te ontvangen (krenking)
coegeven en volgen of tegenwerken en dwingend wil opleggen
- Niet nu maar (misschien) wel straks
er ontstaat TIJD + wachten, geheugen
- Niet hier maar (misschien) wel daar
er ontstaat RUJIMTE + verplaatsen, afleiden
- Hierarchie en macht + wie beslist?
er ontstaat GROOT en KLEIN
er ontstaat TOECH doen, GENIEPIG doen
- Woede
- Depressief gevoel
Calimero: zij zijn groot en ik ben klein en dat is niet eerlijk

‘Ik’ en ‘ikke doen!’

- Na zichzelf benoemen in 3de persoon (en volw die veel ‘we’ gebruikt) ontstaat ‘ik’ versus ‘jij’ en ‘ikke doen’
- Extreme posities:
  - Delight: ik kan alles alleen
  - Wanhoop: ik kan het niet of niet alleen
- Krenking van geholpen te worden + volwassene nodig voor bescherming, leiding, bewaking, stimulatie, refueling
  - Gemengde gevoelens, ambivalentie

Zindelijk worden

- Prototype van anale zone en modus
- Voorlopers merkbaar in modus
  - 'Inward gaze' bij maken van stoelgang
  - Ontdekken vd achterkant van zz en dingen
  - Oefenen van precisie in oa gaan zitten
  - Afsluiten, expulsie en retentie: vol-leeg; in-uit; open-toe; gooien en springen
  - Vuil-proper
  - Actieve wissel van actief en passief: ritme; start-stopspelletjes
  - Nieuwe modus eerst rond de vroegere zone
    - Afsluiten vd mond
    - Smossen met de mond
- Nieuwe modus sublimeren in toegelaten spel
  - Zandbak, verven, kleien, uitkieperen en volladen...
- Breder: toeëigening van het lichaam en de sturing ervan

De ouder(s) van een peuter

- Aanspraak op
  - Triggers ivm autonomie én gedoseerde, afgestemde hulp
  - Triggers ivm agressiehuishouding en macht
  - Oefenen in geduld tav ambivalenties vh kind
  - Oefenen in begrenzen én toelaten
  - Spreken met het kind, taal op meerdere niveau's
- De eigen 'practisering' terug opnemen?
- Gevoelige snaren vanuit eigen ontw/gesch?

Verworvenheden: vroeg bouwstenen van

- Angsttolerantie
- Frustratietolerantie
- Ambivalentietolerantie
- Objectconstancy en Capacity for being alone
- Eerste selfsoothing, Effortful control en Perceived control
- Beginnend superego
- Klaar voor instap kleuterklas!

Het kind wordt opvoedbaar

- Het verwerft stilaan het vermogen om een **overwegend positief gekleurd beeld van zichzelf** te vormen en bij te houden (zich goed en geliefd weten) ondanks teleurstellingen en mislukkingen
- Het verwerft gelijktijdig het vermogen om **van de ander een overwegend positief beeld** op te roepen en bij te houden, **ook al worden er normen en eisen gesteld**, worden zij berispt en roept dit boosheid op...
- Momentane negativiteit (teleurstellingen en krenkingen inherent aan het opgevoed worden) komt terecht in een **bedding van overwegend positief gekleurde beelden**
- **Opvoedingsrelatie** met ouders is **overdraagbaar** op andere volwassenen
- De basis voor dit vermogen ontwikkelt zich tussen de leeftijd van 1 à 3 jaar (cfr: **klaar voor de kleuterklas**). Uiteraard is dit nog maar het begin dat verder uitgebreid moet worden

10

Welke klachten in peutertijd?

- Bij welke dienst of hulpverlener gaan ouders van peuters meestal consulteren?
- Met welk type aanmeldingsklachten komen peuters op jouw dienst toe?
  - Vraag vd verwijzer?
  - Vraag vd ouders?

Wanneer bezorgd?

- IMH-regel: zorgwekkend wanneer indicaties in 3 domeinen:
  - Emotieregulatie
  - Capaciteit om gevoelens tot expressie te brengen
  - Actief exploreren vd omgeving
- Maar in peutertijd zijn die toch allemaal nog in ontw en schommelend?

Wanneer bezorgd?

- Vuistregel: alle aspecten v/h leven v/h K overlopen
  - Eten
  - Slapen
  - Spelen
  - Omgang met andere kinderen
  - Emoties: Plezier beleven, niet akkoord zijn, jaloezie zijn,...
  - Nieuwe dingen proberen en leren
  - Alleen doen en kunnen hulp vragen
- Als problemen
  - op 1 terrein: tijdelijk probleem want K kan niet op alle terreinen gelijktijdig sprongen maken
  - op alle terreinen: ontwikkelingsprobleem
  - Groter zijn dan 'leeftijdsgestemd moeilijk'
    - O en of K te vaak / te snel / rond teveel thema's overstuurt (buiten 'window of tolerance') en te weinig rust en repair
    - Ghost's uit geschied v/h O te ernstig de relatie met K kleuren

1. Separatie - individuatie
2. Van egocentrisme naar volgzzaamheid
3. Van onnipotentie naar kunnen en nog niet kunnen
4. Ambivalentie
5. Ontwikkeling van het self
6. Vroege triangulatie en hiërarchie
7. Taal
8. Denken
9. Spel

I. Separatie-individuatie

- Mahler, M. (1975)
  - Normaal autistische fase (0-4w à 8w)
  - Normaal symbiotische fase (4 à 8w – 5m)
    - Vroege (sociale glimlach; deelobjecten)
    - Late (preferentiele glimlach; totaalobject)
  - Separatie-individuatiefase (5m - +/- 36m)
    - Differentiatiefase (5m – 10m)
    - Practiseringsfase (8 à 10m – 16m)
    - Toenaderingsfase en -crisis (16m – 24m)
    - Objectconstantie en consolidatie v/d individualiteit (22 à 24m -36m)

Voorafgaand: Differentiatiefase (5m – 10m)

- Differentiatie op verschillende terreinen
  - Eigen lichaam en dat van M
  - Verschillende personen onderscheiden en voorkeuren ontstaan
  - Binnen één persoon
  - Dingen in de omwereld: voorgrond achtergrond, details, pluisjes
  - Psychologische gevoelstoestanden naast somatiek
- Scheidingsangst : angst dat object echt verdwenen is v/d aardbol
  - Eenkenigheid en vreemdenreacties
- Nabij contact én afstandscontact
- Transitionele fenomenen en transitionele objecten ontluiken
- Immitatie en checking back
- Oraal agressieve (teething)

Practiseringsfase (8 à 10m – 16m)

- Spurt v/d locomotorische ontw
- Activiteitsdrang en eufore stemming hierover
- Other than mother world, love affair with the world
  - Triomf over het kunnen ipv over het zijn
  - Relatief onkwetsbaar voor frustratie hier rond
  - Afstandscontact afgewisseld met nabij contact
  - Sharing en emotional refueling
  - Darting away
- Bij afgesneden zijn van afstandscontact
  - Toegenomen scheidingsangst
  - Low keyedness
- Gehechtheidspatroon wordt stabiel, maar langere 'rek' v/d cirkel in deze fase + initiatief meer bij K

Toenaderingsfase (16m-24m)

- Confrontatie met beperktheid v/h kunnen
  - Ontdekken van 'kan niet', 'kapot'
- Angst voor verlies v/d gunst v/d zorgfiguur
  - Scheidingsangst neemt weer toe, maar heeft dus een andere kleur + meer toenadering zoeken om zich te vergewissen v/h behoud v/d relatie
  - Shadowing

Toenaderingscrisis / koppigheidsfase (24 à 36 m)

- Crisissen van woede en koppigheid:
  - Deze heftigheid is het gevolg van een zeer grote driftmatige aanspraak in deze ontwikkelingsfase terwijl het ik nog redelijk onstabiel is en niet in staat is die driftmatigheid te beheersen of te integreren.
  - Ongebalanceerde en omslaande affecten die uitgegeerd worden in gedrag (temper tantrums)
  - Meestal wel uitlokker die voor K logisch is
- Worstelen met ambivalente gevoelens kan lijken op gedesorgerende gehechtheid maar is het niet!
  - Want naast terreinen van strijd ook nog terreinen/momenten van harmonieuze omgang

2. Van egocentrisme naar volgzaamheid: de Copernicaanse omwenteling

- Aanvankelijke idee:
De aarde is het centrum vh heelal en de zon draait rond ons
  - Inzicht van Copernicus:
De zon is het centrum en wij draaien rond de zon
- Idem*
- Kind voelt zich het centrum vh heelal en alle volwassenen plooiën zich naar de noden vh kind (*Kind is zon*) (his majesty the baby; onnipotente gevoelens)
  - Volwassenen vormen het centrum en verwachten dat het kind zich naar de wil vd volwassenen en naar de realiteitseisen plooit (*Kind is zonnebloem*) (machtsstrijd en koppigheid; woede en ambivalentie)

Wanneer maakt een kind deze bocht?

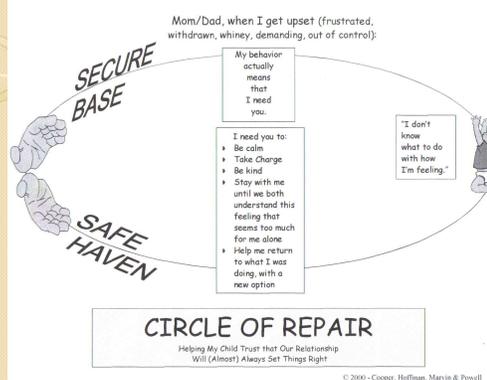
- Zodra een kind kan lopen en meer met handjes gaat doen en pakken, volgen er meer 'neen's vd volwassenen: een aantal dingen mogen of kunnen niet, of kunnen pas straks
Vanaf dan begint naast het voeden en spelen ook het 'opvoeden'
- Gevoelens die volgen op die 'neen's':
  - Woede omdat de wereld niet meer naar je noden en wensen draait
  - Angst dat de volw weggaat, verdwijnt
  - Angst dat de gunst vd volw verdwijnt
  - Ambivalentie
    - En je willeke wilten doordrijven
    - En de gunst niet willen verliezen
    - Twee dingen die onverenigbaar zijn tegelijk willen
  - Calimero-gevoel: zij zijn groot en ik ben klein en dat is niet eerlijk
- Omwille vd relatie plooiën om zo de gunst vd volw te kunnen behouden, om flink bevonden te worden
  - Prototype zandelijkheidstraining: niet meer de behoeften zomaar laten lopen maar 'ophouden', uitstellen, op de gepaste plek disponeren omdat mama die wil
  - Uitspraken die op het willen behouden vd gunst wijzen:
    - Nu ben ik flink, hé!
    - Die heb ik goed gedaan hé!
    - Alle voor deze keer, Alle omdat jij het zij
    - Zijn we terug vrienden!
    - Krijg ik een beloning als ik dat doe!
- Deel blijven geloven dat er toch ergens één persoon is die al je wensen zou vervullen naast diegene die eist en straft
  - Sinterklaas versus zwarte piet
  - Als er een tovenaarf/fee kwam, als ik kon toveren

Voorwaarden om die bocht te kunnen maken

- Eerst moet er een positieve band zijn
  - En moeten wensen voldoende gefraticeerd zijn
  - Dan pas gedoseerd frustreren en eisen
  - Met begrip voor de pijn dat de noden niet langer zomaar vervuld worden
  - En met erkenning voor het calimero-gevoel
- Resolute én welwillende volwassene die zelf niet al te gefrustreerd is, die in de agressie buien de moeite vh kind en het verlangen kan (h)erkenken, die het agressieve gedrag (maar niet dat verlangen en niet het kind) afkeurt
- Anders blijft het kind dwingend, eisend en boos
    - Verwaarlozing: te weinig gekregen
    - Verwenning: te weinig gefrustreerd
    - Miskening: te weinig respect en begrip

Resolute én welwillende volwassene

- Voorspelbaarheid
    - Dagstructuur en routine
    - Belofte maakt schuld
  - Timing en dosering van eisen
  - Ageertolerantie
  - Containing van gevoelens
  - Kunnen en willen denken vanuit betekenis voor het kind
  - Voorbeeld zijn van match, mismatch en repair
- Kalme volwassene (niet gefrustreerd, niet machteloos en daardoor zelf overstuurd of wraakzuchtig)
  - Ghosts in the nursery

Belang van de containende volwassene bij temper tantrums

- Gedeelde smart = halve smart
- Gedeeld plezier = dubbel plezier
- Niet begrepen worden = extra arousal
- Ik voel, ik voel wat jij nog niet vatten kan: vanuit de beleving vh kind ipv vanuit realiteit
- Vertrekkend van je lichaamssignalen, geef ik woorden aan jouw gevoelservaringen + een aanzet tot bemeestering van de ervaring
- Ik geef logica en achterliggende intenties aan bij jouw en andermans gedragsboek

Het helpt om zich toch al wat groot en nog enigszins machtig te voelen

- Helper vd volwassene ipv concurrent
- Kleintjes (vb jongere kinderen, poppen, huisdieren) naar zich doen luisteren
- In fantasiespel toch nog de wereld naar je pijpen doen dansen, volledig je zin mogen doen
  - Vb film Pipi Langkous, Home Alone, Kinderen baas
  - Vb gezelschapsspel Levensweg
- Af en toe en over afgesproken deelaspecten je zin krijgen en mee mogen beslissen
- Gegunde ipv afgedwongen verwenmomenten

3. Van omnipotentie naar kunnen

- Eigen omnipotentie loslaten
- Omnipotentie toeschrijven aan de zorgfiguren
  - Vb Papa kan alles maken, nog geen behoefte aan Sint
- Opbouwen van eigen kunnen en verdragen van beperkt kunnen (meer kunnen denken dan kunnen uitvoeren)
- Troost in magisch denken
- Hulp kunnen vragen en verdragen
- Omnipotentie vd zorgfiguren loslaten
  - Vb papa/mama ontgoochelen, beginnen geloven in Sint
- Illusie van toch enkele figuren die omnipotent zijn: Sinterklaas, Megamindy, Superman
- (later 9 à 10) zelfs sinterklazen geven niet alles... + dan klaar om te weten dat gewone mensen je wensen proberen te vervullen (= 'het weten' van Sinterklaas)

4. Ambivalentie

- *Niet kunnen kiezen tussen de 2 medailles*
Twee dingen tegelijk willen en daar tussen blijven twijfelen
  - Vb boterham choco of confituur; of nee – of nee
- *De keerzijde vd medaille beseffen*
Twee onverenigbare wensen tegelijk willen realiseren (en-en is niet oplosbaar want invullen vd ene wens houdt het niet invullen vd andere wens in
= ambivalentie met verlamming
vb geholpen worden houdt in dat ik het niet zelf doe
- *Ambivalentietolerantie en toch tot keuze kunnen komen zonder twijfel of spijt achteraf*

Peuterangsten

- Angst voor verlies vd gehechtheidsfiguur
= **separatieangst**
• To have or to loose the one you need
- Angst voor verlies vh eigen willen en kunnen
= **angst voor controleverlies**
• To do by yourself or to be controled
- Angst voor driftmatigheid/agressie van anderen (vb honden)
= **peuterfobietjes**
projectie van de eigen narcistische woede en driftmatigheid
- Angst voor verlies vd lichaamsintegriteit
= **hypochondrische angst**
• To be invulnerable or to be hurt
aspect huid als afsluiting, spieren en botten als instrumenten
- Angst voor verlies vd gunst vd gehechtheidsfiguur
= **angst voor liefdesverlies**
• To be loved or to be disliked
= depressieve angst dat de eigen actie (oa kwaadheid) het dierbare vernietigt
Bij overspoelende temper tantrums wordt scheidingsangst en annihilatieangst terug mee naar boven getrokken

Vroege copingsmechanismen

- **Body- ego** : lichamelijk uitdrukken en afvoeren
  - Mond, handen, voeten, buik
- **Splitsing en projectie**
- **Turning passive into active**
- **Ontkenning**
- **Ongedaan maken**
- **Verschuiving**
- **Magisch denken**

Transitionele objecten en fenomenen

- Rituelen
- Knuffel, lakentje, dekentje, ...
  - Stelt de gehechtheidsfiguur aanwezig zonder haar afwezigheid te ontkennen
- Taal
  - Het woord behoort niet echt aan het zelf, maar ook niet aan de ander. Het creëert en behoort toe aan de ruimte tussen kind en ander.
  - Het woord wordt aangereikt van buitenaf
  - Het wordt slechts aanvaard en opgenomen in de leefwereld van het kind, waar dit woord aansluit bij/ matched met iets van binnen, een ervaring
  - Het wordt maw door het kind 'ontdekt' en 'gegeven' tegelijkertijd

5. Ontwikkeling van het Self

Stern, D. (1985)

- ontluikend zelfgevoel (0-2 maanden)
- kernzelfgevoel (2-6 maanden)
- subjectief zelfgevoel (7-15 maanden)
- verbaal zelfgevoel (vanaf 15 maanden)
- narratief zelfgevoel (3 à 4 jaar)
- bijhorende Domains of Relatedness
- bijhorende Representations of Interactions that have been Generalized (RIG's)

Kernzelfgevoel (2 tot 7m)

Agency

Ervaring van bemeestering van/ meesterschap over het eigenhandelen

Coherence

Beleving van zz als lichamelijk ongefragmenteerd en afgegrensd geheel

Affectivity

Beleeft zz met en vanuit een innerlijkheid, met innerlijke kwaliteiten en gevoelens

Continuity/ historicity

Beleving van zz als iemand met blijvende, onveranderlijke kern en met een verleden - gevoel dezelfde persoon te blijven doorheen de tijd en doorheen veranderingen.

33

Subjectief zelfgevoel (7 tot 15 m)

- 7-15 maanden: ontdekking dat anderen andere gevoelens kunnen hebben dan hijzelf
- Zelf en ander
  - bestaan niet langer alleen als 'kernentiteiten' door hun fysieke aanwezigheid, acties, gevoel van continuïteit
  - omvatten ook een subjectieve mentale toestand opgebouwd uit gevoelens, motieven en intenties die verbonden zijn met het gebeuren tussen kind en omgeving.
- doet een nieuwe intersubjectiviteit tussen ouder en kind ontstaan:
  - aard van de relaties wordt complexer
  - mentale toestanden worden al dan niet begrepen, op elkaar afgestemd...

34

Een intern leven

- kind ontdekt
  - dat het een psychisch leven heeft
  - dat de ander ook zo een eigen psychisch leven heeft
  - dat het innerlijke subjectieve ervaringen kan delen met anderen.
- Dergelijke innerlijke ervaring kan gaan over
  - een intentie
  - een gevoelstoestand
  - een aandachtsfocus
- Het gaat hier echter om het nog preverbale kind. De te delen subjectieve ervaringen moeten daarom van die aard zijn, dat er **geen taal vereist** is om ze te kunnen delen met een ander.
  - Vb K dat kan glimlachen als het ander kind ziet genieten van spelletje
  - Vb K dat knuffel van dat K gaat geven aan wenend K

35

Verbale zelfgevoel (15 m)

- zelf en ander worden personen met een eigen wereld opgebouwd uit kennis, ervaringen, cognities & affecten
  - kind heeft zekere kennis van wat zich rond hem afspeelt: 'Ik weet dat er fruitsap in de ijskast is en ik weet dat ik dorst heb'
- gekenmerkt door een gevoel van zelfbewustzijn en zelfreflectie. Baby's worden zich bewust van zichzelf.
  - Cfr spiegel-experiment (breekpunt rond 18 mdn)
- Dit 'weten', deze 'kennis'
  - kan geobjectiveerd en gesymboliseerd worden
  - waardoor ze kan worden gedeeld en gecommuniceerd
- interactionele mogelijkheden breiden enorm uit

36

6. Vroege triangulatie en hiërarchie (Rotman)

- Een veelheid van duale relaties
- Maar ook eerste triangulering:
  - Os nemen samen positie vd volw tav klein K
    - Hierarchie en autoriteit, macht/'de baas'
  - In de strijd met de ene O gaat het K de andere O opzoeken als neutrale pool waarmee conflictvrij omgaan wordt geïnstalleerd
  - Os nemen terug het man-vrouwstuk tav elkaar en anderen op
    - het koppel zijn waar K buiten staat (vb K gaat slapen)
    - met andere volw optrekken (vb K moet wachten als M telefoneert, praat met buur)
  - Komst van een sibling: ik ben kleiner dan Os én groter dan sibling + afgunst en nijd
- Dit is nog niet oedipaal

Komst van een sibling

- Vaak in een gezin 2j tussen 2 kinderen: peuter krijgt broer of zus
- Niet zo zeer moeite met die baby op zich, maar komst van sibling confronteert meer met triangulatie en met O die ook andere interesse heeft
  - Dit is dus ook een opdracht voor K zonder siblings
- Liefde én agressieve wensen tav sibling
  - Vb 'wanneer gaat die terug weg' = heimwee naar duale periode met O voor de komst van sibling

7. Taal

- Taal ten dienste van separatie-individuele
- Taal ten dienste van nieuwe verbondenheid
- Taal als transitionele ruimte
- Taal als coping en regulatie

Symboolvorming en communicatie (pretend mode)

- Eerste gebruik van tekens en symbolen
  - aanvankelijk in symbolisch spel;
  - geleidelijk ook in taal
- Kunnen verwijzen naar zichzelf als objectieve en externe realiteit
- Uitgestelde imitatie: kan communiceren over dingen of personen die niet aanwezig zijn.
  - doen alsof het telefoneert, de pop een flesje geeft, melk in een kopje schenkt... en dit op een later moment dan wanneer het dit gedrag observeert bij een ander.

Taal als nieuwe vorm van relationaliteit

- Maakt ervaringen op een nieuwe manier deelbaar met anderen
- Laat toe dat 2 mensen wederzijdse betekenissen creëren die zonder taal niet zouden hebben bestaan.
- Toch kan het kind met deze eerste taal nog geen eigen levensverhaal construeren: Deze prille taal maakt het autobiografische levensverhaal of het 'narratieve zelf' in de volgende fase (drie à vier jaar) mogelijk.
- Waar taalontwikkeling traditioneel gezien wordt als een stap naar separatie en individuatie, beklemtoont Stern dat taalontwikkeling evenzeer, en zeker in de ontstaansfase ervan, de verbondenheid ten goede komt.
  - Met woorden consolideert het kind de verbondenheid met de ouder.
  - Taal als een transitioneel fenomeen: Het woord behoort niet echt aan het zelf, maar ook niet aan de ander. Het creëert en behoort toe aan de ruimte tussen kind en ander.

8. Denken

- Kunnen denken in categorieën
  - Plezier in soort per soort
- Logisch denken over oorzaak-gevolg
  - Als (niet) A, dan (niet) B
- Begrippen
  - lvm ruimtelijk inzicht: in-uit, op-onder,
  - lvm tijd: nu-straks,
  - lvm gevoelens
- Geheugen
- Pretend mode naast concrete mode
- Animistisch wereldbeeld
  - Helpt bij toegeven, vb schommel is moe/ bedje wil dat je komt slapen
- Fragiliteit vh alsof-niveau
  - Fantasie wordt te echt, symbolische equatie
- Fragiliteit vd realiteitstoetsing
  - Magisch denken
  - Onvoldoende zicht op maatverhoudingen

9. Spel

- Spel als 'way of thinking'
  - Over de wereld vd dingen
  - Over lichaam
  - Over wereld van gevoelens en emoties
- Zone en modus
- Sensopatisch spel
- Functielust: herhalingsplezier en oefenen van skills
- Alsof, pretend mode
  - Rond voeding en imitatie vd gekregen zorg
- Tekenen
  - Kribbelen
  - Start-en-stopkribbels, stippen
  - Kopvoeters
- Boekjes
  - Link tussen afbeelding en reële voorwerp/handeling
  - Plezier in herkennen van alledaagse gebeurtenissen (nog weinig 'fantasie')
- Van spel met volw naar parallelspeel en begin van mutueel spel
eerst met welwillende volw of ouder K; later met leeftijdsgenootjes